

فصلنامه راهبرد دفاعی، سال شانزدهم، شماره ۶۳، پاییز ۱۳۹۷

فرماندهی معظم کل قوا: «حفظ امنیت کشور، مرزها و زندگی عمومی مردم از مهم‌ترین وظایف مسئولان نظامی و انتظامی است.»
(۱۳۹۲/۱/۳)

تدوین راهبردهای دفاعی - امنیتی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی با رویکرد آمایش سرزمین

احمد آفتاب^۱ و اکبر هوشمند^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۹

چکیده

آمایش مناطق مرزی در استان آذربایجان غربی، به دلیل وجود مرزهای طولانی و قرارگیری بیش از ۸۵۸ کیلومتر از استان در مرزهای بین‌المللی با کشورهای هم‌جوار، از جایگاه ویژه‌ای در نظام برنامه‌ریزی کشور برخوردار است. در این راستا، هدف تحقیق حاضر دستیابی به راهبردهای دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی با رویکرد آمایش سرزمین می‌باشد. روش تحقیق مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهی است و از فنونی چون روش دلفی، تحلیل اثرهای متقاطع، نرم‌افزار میک‌مک، سناریو ویزارد و الگوی تحلیلی SWOT جهت تحلیل یافته‌ها استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که ۱۶ عامل کلیدی در توسعه امنیت استان نقش اساسی دارد که ۴۸ وضعیت محتمل در آینده برای آن‌ها در نظر گرفته شد. سپس با دریافت نظرهای کارشناسان و براساس تحلیل‌های نرم‌افزار سناریو ویزارد، ۱۷ سناریو باورکردنی و ۵ سناریو قوی استخراج گردید. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از این می‌باشد که ۳۹/۵۸ درصد از این سناریوها مطلوب هستند و ۳۸/۸۸ درصد از سناریوهای ۹ گانه، حالت‌های بحرانی را نشان می‌دهند، احتمال تحقق شرایط ایستا هم حدود ۲۱/۵۲ درصد می‌باشد این امر نشان می‌دهد که در راهبردهای دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی، احتمال وقوع شرایط ایستا کم، ولی احتمال رخداد دو حالت مطلوب و بحرانی با اختلاف درصد ناچیز بیشتر می‌باشد. در نهایت براساس نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای ارائه شده برای هریک از سناریوهای قوی و با استفاده از الگوی SWOT، راهبردهای دفاعی - امنیتی برای استان تدوین گردید.

واژگان کلیدی: آمایش سرزمین، ملاحظه‌های دفاعی - امنیتی، مناطق مرزی، سناریونویسی، استان آذربایجان غربی.

۱. دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول) - ahmadaftab20@gmail.com

۲. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران - akbar.houshmand@yahoo.com

مقدمه

یکی از عرصه‌های نوین در حوزه مطالعات برنامه‌ریزی طرح‌های توسعه کشور، مناطق مرزی است. هرچند از گذشته تاکنون ابعاد گوناگون مسائل و مشکلات مربوط به این مناطق به‌طور پراکنده مورد مطالعه قرار گرفته است، اما آمایش مناطق مرزی نه تنها جایگاهش در نظام برنامه‌ریزی توسعه کشور تبیین نشده است، بلکه ابعاد و ویژگی‌های آن نیز کمتر مورد توجه قرار گرفته است. به‌طوری‌که به‌نظر کارشناسان و محققان آمایش سرزمین، در طرح‌های آمایش سرزمین ایران، دیدگاه‌ها به‌طور عمده بر امر توسعه تأکید داشته‌اند و به موضوع‌های دفاعی - امنیتی به‌دلایل مختلف، پرداخته نشده است. بنابراین یکی از مهم‌ترین ابعاد آمایش سرزمین که بعد دفاعی - امنیتی است، نادیده گرفته شده است.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

آمایش سرزمین عبارت است از برنامه‌ریزی و سازمان دادن چگونگی اشغال فضا و تعیین محل سکونت انسان‌ها و محل فعالیت‌ها و تجهیزات و همچنین کنش‌های بین عوامل گوناگون نظام اجتماعی - اقتصادی. نگرشی جامع در برنامه‌ریزی که به همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی و ... می‌پردازد. (Boudeville, 2000: 28) یکی از مهم‌ترین ابعاد آمایش سرزمین، بعد دفاعی - امنیتی آن است؛ زیرا ضرورت‌های دفاع نظامی و غیرنظامی مسائلی هستند که در جهان کنونی کلیه ابعاد زندگی را در بر می‌گیرند و فقط به ایجاد فعالیت و اسکان در مناطق راهبردی محدود نمی‌شود. (زرقانی و اعظمی، ۱۳۸۹: ۷۲) پیوندهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ساکنان مناطق مرزی با آن‌سوی مرز و وجود آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدهای مختلف به‌ویژه مناقشه‌های سرزمینی و قلمرویی و کنش‌های تروریستی در فضای نزدیک پیرامونی و رکورددار بودن

ج.ا.ایران در تعداد جنگ‌های پیرامونی (عزتی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۲) این مناطق را واجد اهمیت و ویژگی‌هایی خاص کرده است. با در نظر گرفتن این ویژگی‌ها، آمایش سرزمین و به تبع آن، ملاحظه‌های دفاعی و امنیتی مناطق مرزی با مناطق مرکزی کشور، تفاوت‌هایی اساسی پیدا می‌کند.

آشکار است در کشوری چون ج.ا.ایران با مرزهای بسیار طولانی و تنوع جغرافیا و کشورهای همسایه که بیشتر آن‌ها دچار ضعف و بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی هستند و همچنین رویارویی نظام استکباری آمریکا با ایران، ضرورت توجه جدی به مسئله آمایش سرزمین با مورد نظر داشتن ابعاد نظامی، موضوعی بسیار اساسی است. شاید کمتر کشوری دست‌کم در خاورمیانه وجود داشته باشد که تا این میزان در دهه‌های اخیر مورد دشمنی دولت‌های استعمارگر غربی واقع شده است. در این میان استان آذربایجان غربی با ۸۵۸ کیلومتر مرز مشترک با کشورهای عراق، ترکیه و آذربایجان و دارا بودن تنوع‌های قومی - فرهنگی، جغرافیایی، اقلیمی و اجتماعی (آفتاب و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۰) از یک‌سو و شرایط هشت سال جنگ تحمیلی، بحران‌های کشور همسایه عراق، آذربایجان و درگیری‌های قومی در ترکیه که موجب ناامنی مرزهای جغرافیایی استان آذربایجان غربی شده، از سوی دیگر، نیازمند توجه جدی در این زمینه بوده و مسئله این تحقیق را شکل می‌دهند.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

ضرورت هر تحقیق براساس نیاز و ضرورت‌های مکانی و زمانی آن تعریف می‌شود. ویژگی‌های ج.ا.ایران از جمله قرارگرفتن در گذرگاه سه قاره، تاریخ گذشته، جنگ تحمیلی و ...، ضرورت توجه به مسائل دفاعی را در طرح‌های آمایشی دوچندان کرده است. بنابراین کشور ایران، به‌طور عام و استان آذربایجان غربی به‌طور خاص، به‌دلیل قرارگرفتن در یک فضای راهبردی ناامن و محیط امنیتی پرچالش به‌طور ذاتی جزو

مناطق پر تهدید محسوب شده و نیازمند یک مدیریت سرزمینی هوشیار و منطقی براساس تحلیل‌ها و تبیین‌های علمی روز می‌باشد که این امر خود در گرو برنامه‌ریزی سرزمینی براساس اقتضائات انسانی و طبیعی منطقه است. بنابراین با توجه به شرایط و موقعیت جغرافیای استان آذربایجان غربی و باوجود کشورهای همسایه که اغلب آن‌ها دچار ضعف و بی‌ثباتی هستند ضرورت توجه به آمایش دفاعی - امنیتی در جهت آمایش فضای سرزمینی استان ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۳. پیشینه تحقیق

به‌طورکلی می‌توان گفت پژوهش‌های انجام شده در ارتباط با مناطق مرزی برای اولین بار ریشه در تفکرات نظریه‌های مکان‌مرکزی، به‌ویژه «والتر کریستالر» (۱۹۳۳) دارد. در واقع، او سعی داشت علت عدم تعادل‌های منطقه‌ای را در میان مناطق مرکزی و مرزی تجزیه و تحلیل کند. (معطوف، ۱۳۸۱: ۴۷۶) بعدها کسانی با پایه قرار دادن مطالعات «کریستالر»، سعی کردند تعادل‌های منطقه‌ای در مناطق مرزی را مورد توجه قرار دهند.

«نایلز هسن» (۱۹۷۸) پس از انجام مطالعات گسترده میدانی در مرز کشورهای آلمان، فرانسه و سوئیس، ویژگی‌های این مناطق مرزی را براساس نظریه مکان‌مرکزی «والتر کریستالر» و نظریه قطب رشد «پیه‌رو» و دیگر نظریه‌های مرتبط با برنامه‌ریزی منطقه‌ای، مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. وی در مطالعات خود به ویژگی‌های مثبت و منفی مناطق مرزی و تحلیل آن‌ها از دیدگاه «کریستالر»، «لوش»، «ژاندارم»، «بودویل»، «اوربان» و «پرو» می‌پردازد. (Hansen, 1978: 254؛ عندلیب و معطوف، ۱۳۷۹: ۴۵)

سپس افراد دیگری از جمله «فیلیپ جونز» و «تریوور والد» مقاله تحقیقی خود را در تحلیل تغییرات فضایی ساختاری در مرز پیشین دویاره‌ای آلمان پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی نوشتند. در این مقاله، پس از انجام مطالعات نظری و تکیه بر نظریه‌های مکان‌مرکزی و قطب رشد و نیز انجام مطالعات موردی در منطقه مرزی

مورد بحث به نقد این نظریه‌ها پرداخته و خصوصیات برای مناطق مرزی استخراج کردند. (Jones & Wild, 1994: 262) سپس در همین زمینه «پتراکاس و اکانو» (۲۰۰۲) و «آرکوت و اورزن»^۱ (۲۰۰۳) به مطالعه در زمینه توسعه مناطق مرزی در اتحادیه اروپا پرداختند و به این نتایج دست یافتند که توسعه مناطق مرزی تنها از طریق به‌کارگیری سیاست‌های گسترش همکاری‌های بین‌المللی و روابط بین مرزی و برقراری امنیت در مرزها امکان‌پذیر است. همچنین «نیپور» در مقاله‌ای با عنوان اثرهای رشد در اتحادیه اروپا بر توسعه اقتصادی شهرهای مناطق مرزی این کشورها، به این نتیجه رسید که اثرهای یکپارچگی و تغییرات در دسترسی به بازار، نقش اساسی در توسعه این شهرها داشته است، به طوری که اثرهای آن از نظریه‌های پیش‌بینی شده بیشتر بوده است. (Niebuhr, 2005: 28)

۴-۱. سؤال‌های تحقیق

۴-۱-۱. سؤال اصلی

با توجه به رویکرد آمایش سرزمین، مهم‌ترین راهبردهای دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی کدامند؟

۴-۱-۲. سؤال‌های فرعی

(۱) عوامل مهم و مؤثر (پیشران‌های کلیدی) دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی کدامند؟

(۲) سناریوهای محتمل برای مقابله با تهدیدهای دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی کدامند؟

(۳) راهبردهای کلان سناریوی مطلوب دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی کدامند؟

۱-۵. هدف‌های تحقیق

۱-۵-۱. هدف اصلی

تدوین راهبردهای دفاعی - امنیتی در مناطق مرزی با رویکرد آمایش سرزمین با تاکید بر استان آذربایجان غربی.

۱-۵-۲. هدف‌های فرعی

- (۱) احصاء عوامل مهم (پیشران‌های کلیدی) دفاعی - امنیتی با رویکرد آمایش سرزمین در استان آذربایجان غربی؛
- (۲) تدوین و ارزیابی سناریوهای محتمل دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی؛
- (۳) تدوین راهبردهای اصلی و مناسب برای هریک از سناریوها در صورت رخداد آنها.

۱-۶. روش تحقیق

این پژوهش از نظر نوع تحقیق کاربردی و از نظر ماهیت براساس روش‌های جدید علم آینده‌پژوهی، تحلیلی و اکتشافی است. در این تحقیق روش گردآوری داده‌ها برای بررسی عوامل دفاعی - امنیتی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی، به‌منظور پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق در محدوده مورد مطالعه، به دو صورت اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایشی (داده‌های اولیه) و ابزار مورد استفاده در روش پیمایشی پرسشنامه و مصاحبه بوده است جامعه آماری این تحقیق ۳۰ نفر از استادان، متخصصان و کارشناسان (۱۵ نفر هیئت علمی، ۹ نفر دانشجوی دکتری و ۶ نفر از کارشناسان) مرتبط با موضوع تحقیق در محدوده مورد مطالعه می‌باشند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، ترکیبی از روش‌های دلفی، تحلیل اثرهای متقاطع^۱ و نرم‌افزار میک‌مک^۲، نرم‌افزار

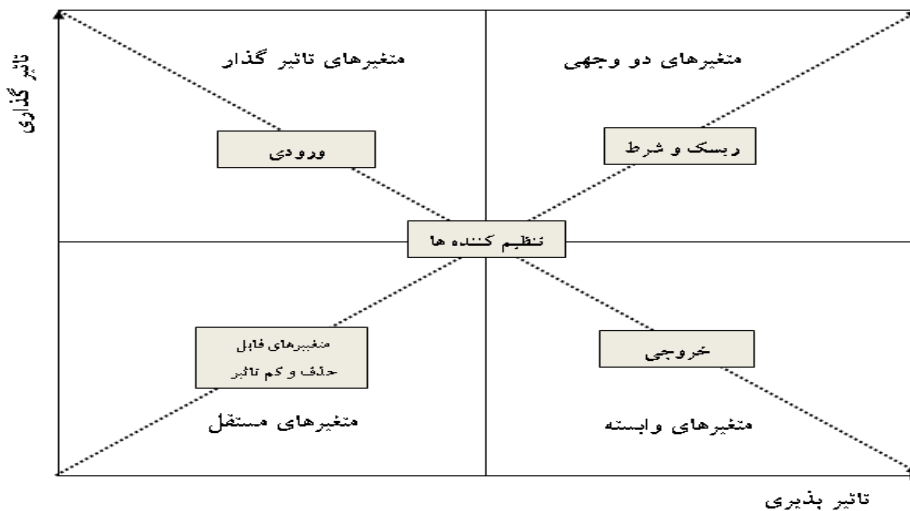
1. Ceoss Impact Analysis
2. Micmac

سناریوویزارد^۱، الگوی فرایند تحلیل شبکه‌ای^۲ و الگوی تحلیلی SWOT استفاده شده است.

تحلیل اثرهای متقاطع: تحلیل اثرهای متقاطع یکی از روش‌های آینده‌نگاری است که سعی دارد با روابط علی و معلولی بین عوامل مؤثر بر یک موضوع، به سناریوهای ممکن و محتمل در آینده برای آن موضوع دست یابد. (بهشتی و زالی، ۱۳۹۰: ۵۹) «تئودور گوردن» و «هلمر» روش تأثیرهای متقابل را اولین بار در سال ۱۹۶۶ ابداع کردند. (Gordon, 1994) این روش از این سؤال ساده به دست آمد که: «آیا پیش‌بینی آینده می‌تواند مبتنی بر تأثیرهای احتمالی و متقابل اتفاق‌های آینده بر یکدیگر باشد؟». (Girardet, 2008)

نرم‌افزار میک‌مک: نرم‌افزار میک‌مک این امکان را می‌دهد که با کمک گرفتن از ارتباط ماتریسی، مؤلفه‌های اصلی یک نظام را تشریح کند. با بررسی این ارتباط، این روش امکان آشکارسازی متغیرهای اصلی جهت ارزیابی نظام را ارائه می‌دهد. میزان ارتباط، با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد «صفر» به معنای «بدون تأثیر»، عدد «یک» به معنای «تأثیر ضعیف»، عدد «دو» به معنای «تأثیر متوسط» و در نهایت عدد «سه» به معنای «تأثیر زیاد» و **P**، به معنای اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به صورت بالقوه است. بنابراین، اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده **n** باشد، یک ماتریس **n*n** به دست می‌آید که در آن اثرگذاری متغیرها بر یکدیگر مشخص شده است. در این نرم‌افزار برای تعیین هر یک از متغیرها، از شکل شماره (۱) استفاده شده است.

1. Scenario Wizard
2. Analytical Network Process (ANP)

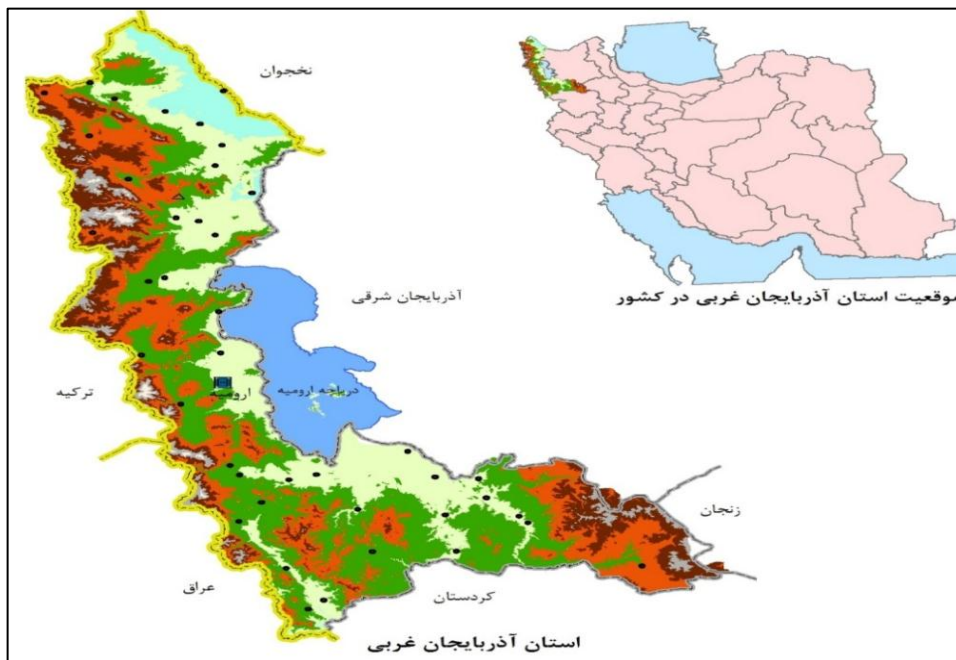

شکل شماره (۱): مختصات تحلیل تأثیر متقابل پیشرانها. (تقیلو و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱)

۱-۶-۱. محدوده مورد مطالعه

گستره آذربایجان غربی بخش‌هایی از حوزه‌های آبریز دریاچه ارومیه، ارس و زاب کوچک را دربر گرفته و براساس تقسیمات کالبدی کشور همراه با استان‌های آذربایجان-شرقی و اردبیل منطقه کالبدی شمال غرب کشور را تشکیل می‌دهد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، استان آذربایجان غربی دارای ۱۷ شهرستان، ۴۰ بخش و ۱۱۳ دهستان بوده است. (آفتاب و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۱) این استان در شمال غربی ایران و بین آذربایجان در شمال و کشورهای ترکیه و عراق در غرب، استان‌های زنجان و آذربایجان شرقی در جنوب شرق و شرق و استان کردستان در جنوب واقع شده است. با نگاهی به نقشه سیاسی ایران می‌توان متوجه این نکته بسیار مهم شد که هیچ‌یک از ۱۶ استان مرزی کشور، با حداکثر بیش از دو واحد سیاسی مستقل، دارای مرز مشترک نمی‌باشند. طول مرزهای آبی و خاکی استان با همسایگان، ۸۵۸ کیلومتر (۵۱۱ کیلومتر با ترکیه، ۱۳۵ کیلومتر با آذربایجان و ۲۱۲ کیلومتر با عراق) است.

شکل شماره (۲): محدوده مورد مطالعه. (منبع: نگارندگان)

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفهوم مرز

مفهوم مرز از جمله مفاهیمی است که در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی و جغرافیایی کاربردهای متفاوتی پیدا می‌کند. مرز به دو مفهوم عینی مانند مرزهای رسمی کشورها و یا ذهنی به‌کار می‌رود؛ مانند مرزهای عقیدتی. همچنین می‌تواند باز و بسته یا ضعیف و قوی باشد. (عندلیب و معطوف، ۱۳۸۸؛ Jones & Wild, 1994; Buchanan, 1998) مفهوم مرز از محدوده گرفته شده است؛ اما به‌غیر از آن در فرهنگ لغت زبان انگلیسی به کلمه‌هایی مانند border و border land نیز برخورد می‌کنیم که دارای معنی و مفهوم مرز هستند. (Johnston, 2004) براساس حقوق بین‌الملل، مرز خط

فرضی است که قلمرو سرزمینی کشور را مشخص می‌کند. این قلمرو، فضای زمینی، هوایی، دریایی و زیرزمینی هر کشور را شامل می‌شود. (Martin, 2003: 57)

بنابراین مرزهای سیاسی، مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از دیگر واحدهاست که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هرگونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می‌سازد. مروری بر مطالعات تجربی انجام شده در جهان اهمیت مرزها را نشان می‌دهد. اولین اقدام تمامی دولت‌ها برای برقراری امنیت در مناطق مرزی توجه به توسعه آن است. (میرزایی، ۱۳۹۱: ۵)

جدول شماره (۱): ویژگی‌ها مناطق مرزی

دوری از مرکز: بیانگر فاصله مکانی - جغرافیایی مناطق مرزی از سرزمین اصلی است.
انزوا و حاشیه‌ای بودن: مناطق مرزی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌نیافته، بیانگر تفاوت‌های عمیق عملکردی - ساختاری هستند.
ناپایداری الگوی اسکان و سکونت: به دلیل شرایط جغرافیایی مناطق مرزی که به‌طور معمول مناطق با طبیعت خشن و صعب‌العبور هستند.
نظام و الگوی مراودات و تبادلات: مناطق مرزی، با توجه به موقعیت مراوده‌های خود در مرز سیاسی بین دو کشور، از فرصت و ظرفیت لازم برای تقویت کنش‌های اقتصادی ویژه برخوردارند.
تفاوت‌های فرهنگی - قومی و نژادی: در بسیاری از کشورهایی که خطوط مرزی گسترده‌ای داشته و تنوع قومیت‌ها در آن شدید است، مسئله تفاوت‌های فرهنگی و قومی بین نواحی مرکزی و مرزی حالت شدیدتری به خود می‌گیرد.
تهدیدهای خارجی: مناطق مرزی به دلیل اتصال به کشورهای هم‌جوار، که ممکن است با تعارض‌های سیاسی نیز همراه باشد.
ساختار دوگانه و دوگانگی نظام‌مند: در نگرش نظام‌مند به عناصر سرزمین ملی مشاهده می‌شود که به‌طور معمول مناطق مرزی از ساختاری دوگانه برخوردارند که این امر موجب تضعیف و بروز تعارض‌های توسعه‌ای در کشور می‌شود.

(مختاری‌هشی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۴۲؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۸)

در دو دهه اخیر، دگرگونی عظیمی در مفهوم مرزها به وجود آمده، طوری که مفهوم آن از خط به منطقه، از فیزیکی به فرهنگی، از فضایی به کارکردی و از نفوذناپذیری به نفوذپذیری بدل شده است. (محمدپور و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۸؛ Moraczewska, 2010: 331) در همین چارچوب، شهرها و روستاهای مناطق هم‌جوار مرزها، ممکن است رو به نابودی بروند و یا اینکه شکوفا شوند، بسته به اینکه خط مرزی موجب برهم زدن حوزه طبیعی آنها شده باشد و یا برعکس، نقشه‌ای جدید در خصوص عبور از مرز به آنها داده باشد. (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۶؛ Newman, 2003: 123)

۲-۲. چارچوب نظری: آمایش مناطق مرزی

در جهان نقاط جغرافیایی خاصی وجود دارد که تسلط بر آنها به‌طور ویژه‌ای موجب افزایش ثروت و قدرت یک کشور می‌شوند، به طوری که بسیاری از صاحب‌نظران از تفوق ژئواکونومی بر ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم سخن به میان آورده‌اند. به‌طور معمول مناطق مرزی، از حساس‌ترین نقاط و دارای شرایط ویژه راهبردی به حساب می‌آیند. (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۴) آمایش مناطق مرزی، نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند داده و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن، امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود. (عندلیب و معطوف، ۱۳۷۹: ۲۹) بنابراین، می‌توان «آمایش» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی - فضایی و «آمایش مناطق مرزی» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهاى مرزى کشورها دانست. (نامی و محمدپور، ۱۳۹۰: ۸۵)

چارچوب نظری آمایش مناطق مرزی چارچوب نظری توسعه مناطق مرزی، در کل، چارچوب توسعه منطقه‌ای است. از آنجایی که مناطق مرزی با مناطق مرکزی متفاوت است، این چارچوب نظری بر تفسیر پدیده عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی استوار است. از آنجایی که عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و

مناطق مرکزی مشهود و شاخص است، پایه‌های نظری آمایش مناطق مرزی بر نظریه‌های توسعه منطقه‌ای مستقر می‌شود. مشوق‌های اقتصادی توسعه، که کمک‌های مالی توسعه منطقه‌ای نماد آن در دهه ۱۹۸۰ بود، تاکنون مهم‌ترین ابزار سیاست‌گذاری بوده است (کالینگورس، ۱۳۸۷: ۸۴).

مهم‌ترین پایه‌های نظری توسعه منطقه‌ای که در آمایش مناطق مرزی تاکنون مورد استفاده قرار گرفته، متکی بر نظریه‌های مکان‌مرکزی^۱ «والتر کریستالر»، نظریه قطب رشد^۲ «پیه‌رو»^۳، نظریه مرکز-پیرامون^۴ «جان فریدمن»^۵ و نظریه بازگشت مرکز بوده است. گرچه این نظریه‌ها به صورت مستقیم به موضوع مناطق مرزی نپرداختند، اما دیدگاه‌های نظری در مورد پدیده عدم تعادل منطقه‌ای را مطرح ساختند که بر نظریه‌ها و دیدگاه‌های نظری مناطق مرزی اثرگذار بوده است.

جدول شماره (۲): تحلیل مفهوم استنباطی مرز از دیدگاه‌های مختلف

(پرنیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۷)

<p>نظریه مکان-مرکزی کریستالر</p>	<p>- عامل مشخص‌کننده مرز در مناطق، بهره‌برداری از خدمات و سرمایه‌گذاری در آن حوزه است؛</p> <p>- محل برخورد مرزها در این نظریه از توانایی انتخاب برخوردارند که به کدام مرکز وابسته باشند و امکانات دریافت کنند؛</p> <p>- موانع طبیعی و انسانی باعث ایجاد شکاف در نظام فضایی سلسله‌مراتبی حوزه‌های نفوذ پیوسته می‌شود؛</p> <p>- در این نظریه یک سلسله‌مراتب مرزبندی در مناطق برخورد حوزه‌های نفوذ مکان‌های مرکز وجود دارد.</p>
----------------------------------	--

1. Central Place Theory
2. Growth Pole
3. Perroux
4. The Periphery- Core Theory
5. John Freedman

<p>- در نظریه قطب رشد، مفهوم مرز به دورترین نقطه‌ای گفته می‌شود که اثرهای توسعه‌ای قطب به آنجا می‌رسد. به طوری که مرز محلی است که از اثرهای توسعه‌ای قطب رشد، کمترین بهره‌مندی را دارد و بیشتر به این دلیل است که این مناطق به صورت محروم و عقب مانده می‌باشند؛</p> <p>- با توجه به اینکه بنیان این نظریه بر توسعه صنعتی و سرمایه‌گذاری کلان صنعتی استوار است و این امر نیازمند وجود شرایطی است که بیشتر در مناطق مرکزی آماده می‌شود؛ بنابراین قطب‌های رشد توسعه یافته و توسعه مناطق مرزها متأثر از توسعه قطب رشد است که با تأخیر صورت می‌گیرد؛</p> <p>- تأکید بر قطبی بودن توسعه به این مفهوم است که هر قطب، سلسله‌مراتبی از مرزبندی را از طریق حوزه نفوذ و حیطه جغرافیایی خود به صورت امواج پی‌درپی مشخص می‌سازد. بر این اساس، به میزان قوت قطب رشد، حیطه این مرزبندی‌ها نیز گسترش می‌یابد؛ اما مرزهای سیاسی مانع عبور اثرگذاری‌های قطب رشد به کشور هم‌جوار می‌شود.</p>	<p>نظریه قطب رشد</p>
<p>- در این نظریه، تعدیل شدن مفهوم قطب رشد موردنظر بوده و تفاوت و تضاد بین مناطق مرکزی و مرزی کاهش می‌یابد؛</p> <p>- در نظریه مرکز رشد به علت افزایش تعداد مراکز رشد، مرزها نیز متعدد شده و نزدیکی و اختلاط بیشتر به وجود می‌آید که این امر باعث کاهش فاصله بین مرکز و مرز می‌شود و فرایند توسعه یافتگی با سرعت بیشتری در مناطق مرزی اتفاق می‌افتد؛</p> <p>- سرمایه‌گذاری در این نظریه، تنها اختصاص به مناطق مرکزی ندارد؛ بنابراین توسعه متعادل‌تر و روند آن هم‌جانبه‌تر و دارای اثرگذاری بیشتر بر تمام مناطق است.</p>	<p>نظریه مرکز رشد</p>
<p>- در این نظریه، بین مرکز هر منطقه با مناطق مرزی (پیرامونی) تفاوت بسیار زیادی وجود دارد و این امر باعث تشدید منافع بین آن‌ها می‌شود؛</p> <p>- در نظریه مرکز-پیرامون، مرزها به علت قرار گرفتن در مناطق پیرامونی کمتر مورد توجه قرار گرفته و در نتیجه این بی‌توجهی، حداقل منابع موجود این مناطق نیز به سوی مناطق مرکزی تمایل می‌یابند؛</p> <p>- با توجه به فاصله بین مناطق مرکزی و پیرامونی، این مناطق عقب‌مانده‌تر و فرایند توسعه کندتر صورت می‌گیرد؛</p> <p>- به دلیل تأکید بر تمرکز همه منابع قابل بهره‌برداری در مرکز منطقه، یک خط مرزی ذهنی و درعین حال قابل لمس میان مرکز و پیرامون ترسیم می‌شود. به این جهت خط مرزی این دو بسیار شفاف و قابل تشخیص است. (عندلیب، ۱۳۸۰: ۳۰)</p>	<p>نظریه مرکز- پیرامون</p>

نظریه برگشت مرکز	- بر اساس این نظریه مناطق مرزی یا دورافتاده محروم‌تر و توسعه‌نیافته‌ترند و این ایده وجود دارد که به دنبال توسعه مناطق مرکزی احتمال دارد که برگشت مرکز باعث توسعه این مناطق شود؛ - اساس این نظریه بر سیاستگذاری منطقه‌ای در جهت هدایت توسعه از مرکز به مناطق پیرامونی است.
---------------------------------	--

در تحقیق حاضر سعی شده با تلفیق نظریه‌های بالا به ارائه راهبرد در محدوده مورد مطالعه پرداخته شود. هدف از این کار این بوده که نواقص نظریه‌های بالا کاسته شده و همچنین از نقاط قوت آن‌ها در ارائه بهترین و مناسب‌ترین راهبردها و راهکارها استفاده شود.

۳. یافته‌های تحقیق

همان‌گونه که در بخش‌های قبلی نیز مطرح شد، ۶۳ شاخص به‌عنوان عوامل مؤثر دفاعی - امنیتی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی شناسایی گردید. در ادامه، عوامل شناسایی شده با نرم‌افزار میک‌مک برای استخراج عوامل اصلی اثرگذار مورد تحلیل قرار گرفته است. ابعاد ماتریس 63×63 است. درجه پرشدگی ماتریس $66/2$ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تأثیر به‌نسبت زیاد و پراکنده‌ای بر همدیگر داشته و در واقع نظام از وضعیت ناپایداری برخوردار بوده است. از مجموع 2630 رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، 1339 رابطه، عدد صفر بوده که به این معنی است عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. 434 رابطه، عددشان ۱ بوده است، به این معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند. 546 رابطه، عددشان ۲ بوده است؛ به این معنی که رابطه اثرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند. 534 رابطه، عددشان ۳ بوده است؛ به این معنی که روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از اثرگذاری و اثرپذیری

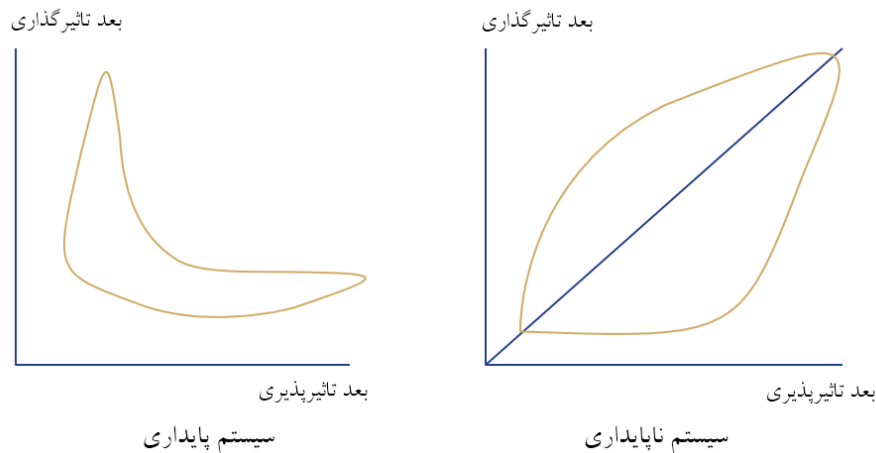
زیادی برخوردار بوده‌اند. در نهایت نیز ۱۱۶ رابطه، عددشان P بوده است که نشان‌دهنده روابط بالقوه‌ای و غیرمستقیم عامل‌ها بوده است.

جدول شماره (۳): وضعیت ماتریس تحلیل اثرهای متقابل MDI

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفر	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	تعداد P	جمع کل	درجه پرشدهی
ارزش	۶۳	۲	۱۳۳۹	۴۳۴	۵۴۶	۵۳۴	۱۱۱۶	۲۶۳۰	۶۶/۲۶%

۳-۱. تحلیل نظام و تعیین تأثیر متقابل عوامل بر همدیگر

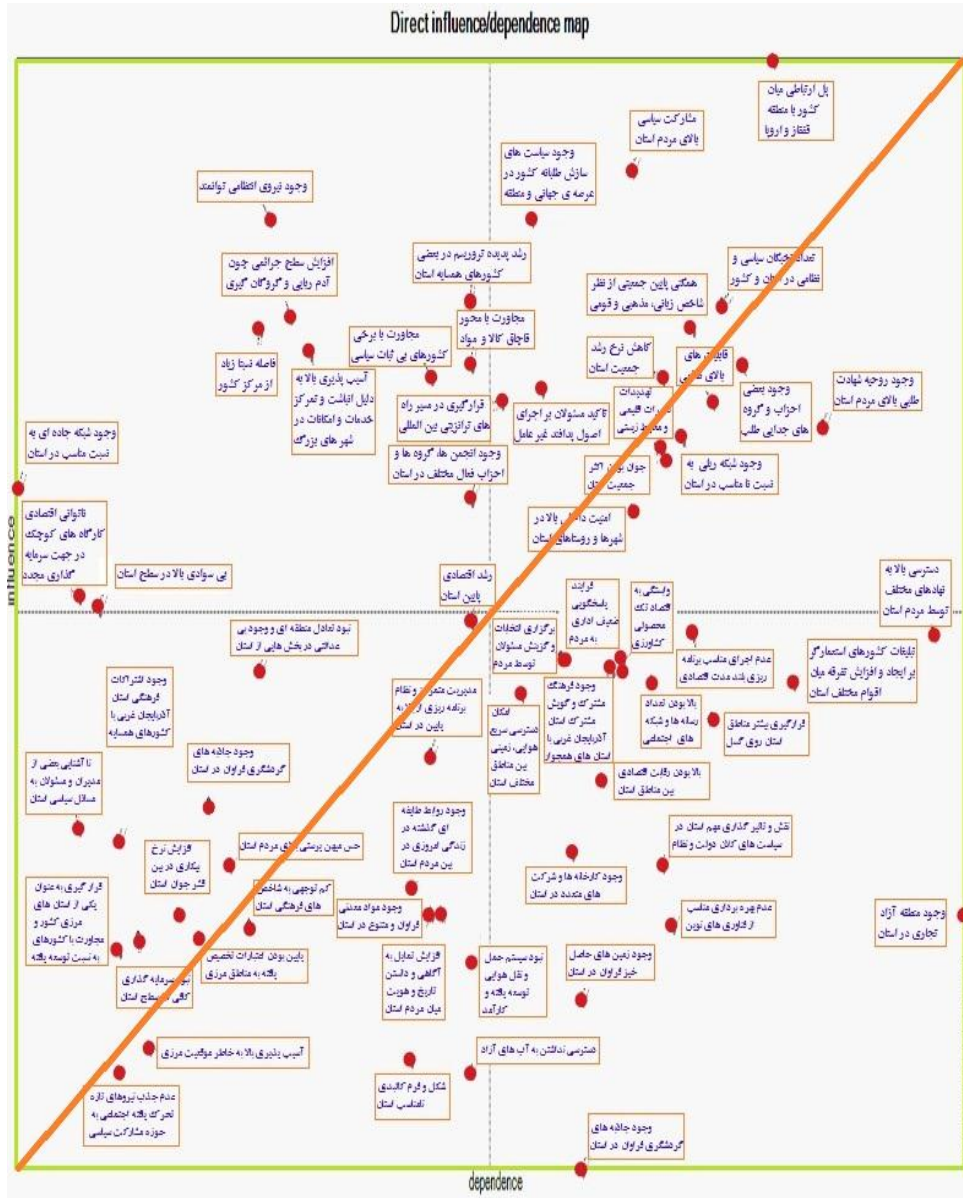
نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، از پایداری یا ناپایداری نظام حکایت می‌کند. این تحلیل و فهم نخستین از وضعیت سیستم بر چگونگی تحلیل متغیرها اثرگذار است. (Godet, 2006: 189) شکل شماره (۳) نشان می‌دهد که نظام در چه وضعیتی است. در مجموع، دو نوع پراکنش تعریف شده که به نام نظام‌های پایدار و نظام‌های ناپایدار معروف هستند. در نظام‌های پایدار پراکنش متغیرها به صورت L انگلیسی نشان داده شده است؛ یعنی برخی متغیرها دارای اثرگذاری بالا و برخی دارای اثرپذیری بالا هستند. در این نظام جایگاه هریک از عوامل و نقش آن به‌طور کامل روشن شده است؛ اما در نظام‌های ناپایدار، وضعیت پیچیده‌تر از نظام‌های پایدار است. در این نظام‌ها، متغیرها حول محور قطری صفحه پراکنده بوده و متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینایی از اثرگذاری و اثرپذیری را نشان می‌دهند که این امر ارزیابی و شناسایی عوامل اصلی را بسیار مشکل می‌کند.

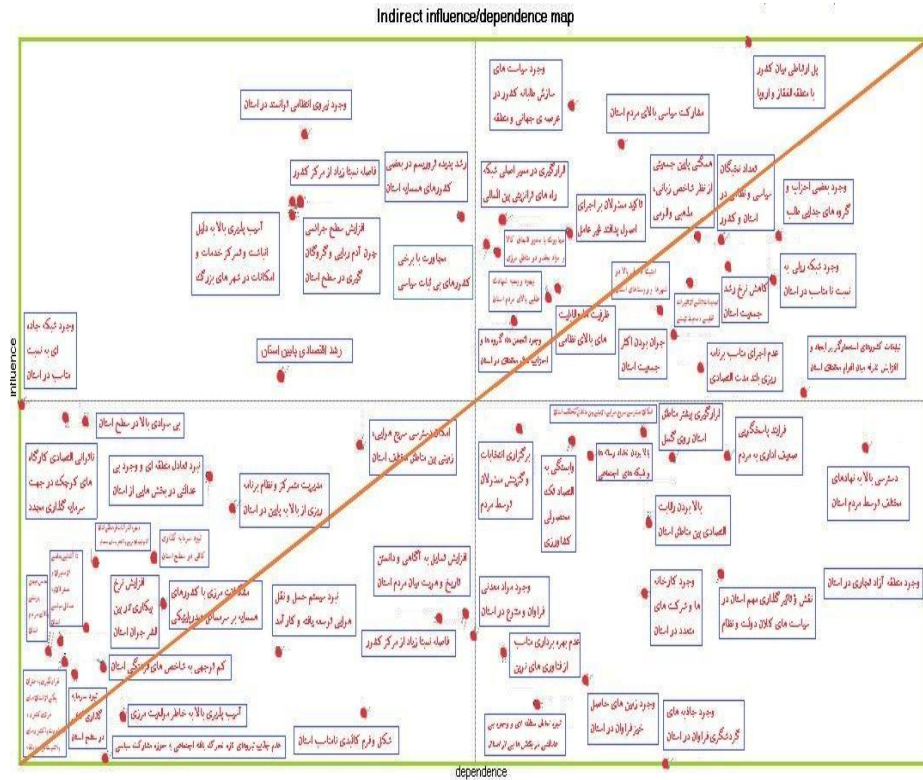
شکل شماره (۳): پایداری و ناپایداری نظام (زالی و منصورى بیرجندى، ۱۳۹۴: ۲۲)

همان‌طور که در خروجی نظام (شکل شماره‌های ۴ و ۵) مشاهده می‌شود، پراکندگی متغیرهای اثرگذار مستقیم و غیرمستقیم دفاعی- امنیتی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد که وضعیت ناپایداری در نظام، بیشتر متأثر از متغیرهای مستقل می‌باشد. به غیر از چند عامل محدود که نشان می‌دهند دارای اثرگذاری بالایی در نظام هستند، بقیه متغیرها از وضعیت مشابهی نسبت به همدیگر برخوردارند که فقط شدت و ضعف آن‌ها متفاوت است. بیان این نکته لازم است که قضاوت نهایی در این خصوص مشروط به بررسی هم‌زمان تحلیل آثار مستقیم و غیرمستقیم می‌باشد. نکته مهم در تحلیل آثار متقاطع، امکان قضاوت در خصوص سایر مؤلفه‌ها و معیارهای مطرح شده است. به بیان دیگر اگر هدف، فقط طبقه‌بندی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر دفاعی- امنیتی در مناطق مرزی استان بود، روش‌های بسیار ساده‌تری برای این مهم وجود دارد. حال آنکه سایر روش‌ها امکان طبقه‌بندی و بیان ویژگی سایر مؤلفه‌ها را ندارند.

شکل شماره (۴): نمودار پراکنندگی متغیرهای مستقیم و جایگاه آن‌ها در محور اثرگذاری اثرپذیری

شکل شماره (۵): نمودار پراکندگی متغیرهای غیرمستقیم و جایگاه آنها در محور اثرگذاری اثرپذیری

هدف از مقایسه نتایج تحلیل اثرهای مستقیم و غیرمستقیم به دست آمده، یافتن عوامل کلیدی مؤثر بر تدوین راهبردهای دفاعی - امنیتی در استان آذربایجان غربی است. باتوجه به شکل شماره‌های (۴) و (۵)، نیروهای پیشران کلیدی به لحاظ اثرگذاری و اثرپذیری قابل ارائه خواهند بود. در این راستا، از بین ۶۳ شاخص بررسی شده، ۱۶ پیشران کلیدی که می‌توانند در تدوین سناریوهای دفاعی - امنیتی در مناطق مرزی با رویکرد آمایش سرزمین بیشترین نقش را داشته باشند عبارتند از: ۱- پل ارتباطی میان کشور با منطقه قفقاز و اروپا؛ ۲- مشارکت سیاسی بالای مردم استان؛ ۳- وجود نیروی نظامی توانمند در استان؛ ۴- وجود سیاست‌های صلح طلبانه کشور در عرصه جهانی و

منطقه‌ای؛ ۵- تعداد نخبگان سیاسی و نظامی در استان و کشور؛ ۶- رشد پدیده تروریستی در بعضی کشورهای همسایه استان؛ ۷- افزایش جرمی چون آدم‌ربایی و گروگان‌گیری در سطح استان؛ ۸- همگنی پایین جمعیتی از نظر شاخص زبانی، مذهبی و قومی؛ ۹- فاصله به نسبت زیاد از مرکز کشور؛ ۱۰- آسیب‌پذیری بالا به دلیل انباشت و تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ؛ ۱۱- وجود بعضی احزاب و گروه‌های جدایی طلب؛ ۱۲- مجاورت با محور قاچاق کالا و مواد مخدر در مناطق مرزی؛ ۱۳- کاهش نرخ رشد جمعیت استان؛ ۱۴- مجاورت با برخی کشورهای بی‌ثبات سیاسی؛ ۱۵- تأکید مسئولان بر اجرای اصول پدافند غیرعامل؛ و ۱۶- قرارگیری در مسیر اصلی شبکه راه‌های حمل و نقل بین‌المللی.

۲-۳. وضعیت‌های احتمالی پیشران‌های کلیدی (تهیه سند سناریو)

در این مرحله از فرایند انجام تحقیق، پس از استخراج پیشران‌های کلیدی و نیز با نظرسنجی و مصاحبه با کارشناسان موضوع آمایش مناطق مرزی و برنامه‌ریزی پدافند غیرعامل در استان اقدام به تهیه سبد سناریو برای ۱۶ عامل کلیدی بالا گردید؛ به این ترتیب که برای هر یک از عوامل، سه فرض خوش‌بینانه، بینابین و بدبینانه در نظر گرفته شد؛ بنابراین در مجموع ۴۸ وضعیت احتمالی طراحی گردید. فرض‌های مطرح شده تصاویری از آینده‌های ممکن و باورپذیر پیش‌روی راهبردهای دفاعی - امنیتی را متصور می‌شود که فرض خوش‌بینانه بیانگر بهترین حالت، فرض بینابین بیانگر ادامه روند فعلی و وضع موجود و در نهایت فرض بدبینانه بیانگر نامناسب‌ترین وضعیت پیش‌روی عوامل کلیدی مؤثر بر مناطق مرزی با رویکرد آمایش سرزمین می‌باشد.

۳-۳. تجزیه و تحلیل سناریوها

بر اساس وضعیت‌های احتمالی پیش‌روی ملاحظه‌های دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی، ماتریسی متقاطع ۴۸*۴۸ برای ۱۶ عامل کلیدی بیان شده طراحی گردید که به صورت پرسشنامه‌ای به همراه راهنمای چگونگی پاسخگویی در اختیار کارشناسان قرار گرفت. داده‌های گردآوری شده از این مرحله، جهت تجزیه و تحلیل وارد نرم‌افزار سناریو ویزارد گردید. سناریوهای استخراج شده می‌توانند به‌طور کامل مطلوب یا به‌طور کامل بحرانی باشند. در واقع سناریوهای گفته شده بر اساس منطق و الگوریتم تحلیلگر نرم‌افزار سناریو ویزارد طراحی می‌شوند. جهت آسان شدن درک صفحه سناریو و وزن شرایط مطلوب تا بحرانی، ۳ حالت در نظر گرفته شد که در جدول شماره (۴) مفاهیم، امتیاز و وضعیت ارائه شده است.

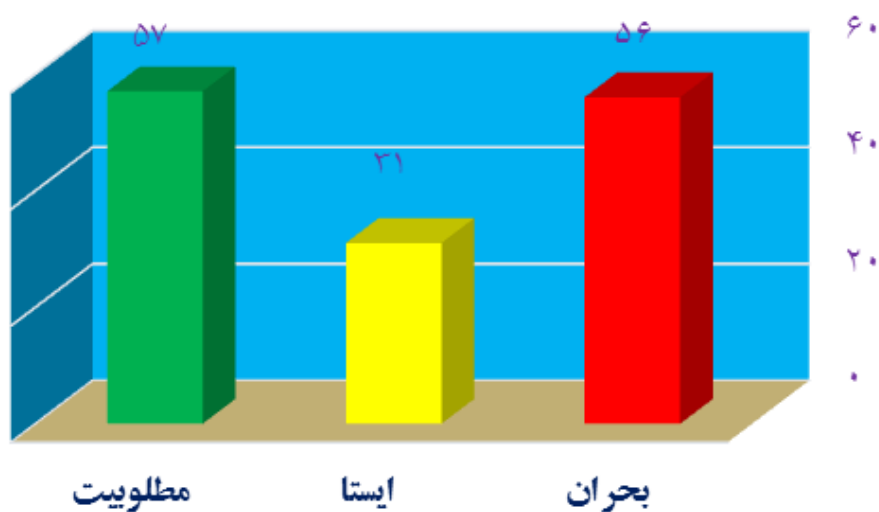
جدول شماره (۴): تعریف مفهوم رنگ‌ها، اعداد و وضعیت‌ها در صفحه سناریو

امتیاز	وضعیت	ویژگی
۳	مطلوب	اجرای مناسب پدافند غیرعامل، افزایش توانمندی‌های نیروی انتظامی در جهت افزایش امنیت مناطق مرزی و داخلی، جلوگیری و ریشه‌کن کردن پدیده تروریستی، مبارزه با گروه‌های جدایی طلب سیاسی.
۱	ایستا	بهبود وضعیت اقتصادی و تجاری با جوامع بین‌المللی، بهبود سیاست‌های صلح طلبانه در عرصه‌های جهانی، مبارزه با وضعیت قاچاق کالا و مواد مخدر در مناطق مرزی و برقراری روند ثبات جمعیت.
-۳	بحرانی	افزایش سیاست‌های تنش‌زا با جوامع بین‌المللی، افزایش ناامنی و بی‌توجهی به پدیده تروریسم و گروه‌های تکفیری - وهابی، افزایش تمرکزگرایی شهری، کاهش مشارکت سیاسی، افزایش جدایی طلبی و ناامنی در مناطق مرزی، افزایش پدیده قاچاق کالا و مواد مخدر در مناطق مرزی.

۳-۳-۱. تحلیل سناریوهای قوی (محتمل)

براساس منطق تحلیل گرایانه نرم افزار سناریو ویزارد، سناریوهای باورکردنی شامل سناریوهای قوی نیز می باشند که در این مرحله به صورت جداگانه، ۹ سناریو قوی موردبازنگری قرار می گیرند تا در مراحل بعدی به راهبردنویسی برای این سناریوها اقدام گردد.

از مجموع ۱۴۴ وضعیت حاکم بر صفحه سناریو براساس تعداد، ۵۶ وضعیت بحرانی معادل ۳۸/۸۸ درصد، ۳۱ وضعیت حالت ایستا معادل ۲۱/۵۲ درصد و ۵۷ وضعیت مطلوب معادل ۳۹/۵۸ درصد از کل صفحه سناریو را به خود اختصاص داده اند. با این وضعیت، به نظر می رسد وضعیت های بحرانی، بخش عمده ای از صفحه سناریوها را به خود اختصاص داده اند؛ طوری که با وضعیت های مطلوب، حالت برابری را تقریباً دارند. (شکل شماره ۶)

شکل شماره (۶): نمودار نسبت وضعیت های احتمالی ملاحظه های دفاعی امنیتی استان آذربایجان-

غربی در آینده نسبت به تفکیک سناریو

بر اساس نتایج جدول شماره (۵)، سناریوی ۱ با کسب ۸ فرض مطلوب (۵۰ درصد) و ۶ فرض ایستا (۳۷/۵۰ درصد)، مطلوب‌ترین و سناریوی ۵ با ۱۰ فرض بحرانی (۶۲/۵۰ درصد) نامطلوب‌ترین وضعیت را برای استان متصور می‌شوند.

جدول شماره (۵): ضرایب، تعداد و درصد هریک از وضعیت‌ها به تفکیک هر سناریو بر اساس

طیف سه‌گانه

سناریوها	تعداد وضعیت‌ها به تفکیک			ضرایب وضعیت‌ها			وضعیت‌های مطلوب			وضعیت‌های بحرانی		
	مطلوب	ایستا	بحران	۳	۱	-۳	درصد مطلوبیت	امتیاز ایده‌آل	میزان مطلوب	میزان شرایط بحرانی	حداکثر شرایط بحرانی	درصد شرایط بحرانی
S1	۸	۶	۲	۲۴	۶	-۶	۵۰	۴۸	۲۴	-۶	-۴۸	۱۲/۵۰
S2	۸	۵	۳	۲۴	۵	-۹	۵۰	۴۸	۲۴	-۹	-۴۸	۱۸/۷۵
S3	۷	۴	۵	۲۱	۴	-۱۵	۴۳/۷۵	۴۸	۲۱	-۱۵	-۴۸	۳۱/۲۵
S4	۵	۴	۷	۱۵	۴	-۲۱	۳۱/۲۵	۴۸	۱۵	-۲۱	-۴۸	۴۳/۷۵
S5	۴	۲	۱۰	۱۲	۲	-۳۰	۲۵	۴۸	۱۲	-۳۰	-۴۸	۶۲/۵۰
S6	۵	۲	۹	۱۵	۲	-۲۷	۳۱/۲۵	۴۸	۱۵	-۲۷	-۴۸	۵۶/۲۵
S7	۷	۳	۶	۲۱	۳	-۱۸	۴۳/۷۵	۴۸	۲۱	-۱۸	-۴۸	۳۷/۵۰
S8	۶	۳	۷	۱۸	۳	-۲۱	۳۷/۵۰	۴۸	۱۸	-۲۱	-۴۸	۴۳/۷۵
S9	۷	۲	۷	۲۱	۲	-۲۱	۴۳/۷۵	۴۸	۲۱	-۲۱	-۴۸	۴۳/۷۵

۳-۳-۲. گروه‌بندی و تحلیل سناریوهای قوی

سناریوهای قوی را با توجه به نزدیکی آن‌ها می‌توان به دو گروه تقسیم کرد که هریک از گروه‌ها شامل سناریوهایی با ویژگی‌های تقریباً مشترک و با اندکی تفاوت در یک یا چند فرض از میان ۱۶ عامل کلیدی هستند. این گروه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

گروه اول: سناریوهای مطلوب (شامل سناریوهای ۱ و ۲)؛
 گروه دوم: سناریوهای بحران (شامل سناریوهای ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ و ۹).
 از میان ۹ سناریوی قوی، ۲ سناریو در حالت مطلوب قرار دارد که شرایط امیدوارکننده‌ای را برای راهبردهای دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی نشان نمی‌دهد و ۷ سناریو در حالت بحرانی قرار دارد که ضرورت برنامه‌ریزی جهت مقابله و کاهش اثرگذاری‌های منفی ناشی از وقوع آن‌ها وجود دارد.

الف. گروه اول: سناریوهای مطلوب شامل سناریوهای ۱ و ۲ (قوی‌ترین و بهترین حالت محتمل): این گروه شامل سناریوهای اول و دوم قوی می‌باشد و محتمل‌ترین سناریوهای پیش‌روی راهبرد دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان را تشکیل می‌دهد. در این گروه، حالت بحرانی نسبت به سایر سناریوها در کمترین اندازه ممکن است (۵ حالت بحرانی) و بهترین وضعیت‌های مطلوب (۱۶ حالت) را به خود اختصاص داده است.

جدول شماره (۶): ویژگی‌های سناریوهای گروه اول

گروه	سناریوها	میانگین	امتیاز	کُد سناریوها
گروه اول (مطلوب)	سناریوی اول	۲/۱۴	۳۰	L2 N2 B3 P2C2 D2 E1 F2 G3 H3 I3 J3 K3 O3
	سناریوی دوم	۲/۲۳	۲۹	B3 C2 D2 E3 F2 G3 H3 I3 J3 K3 L2 N2 O3 P2

همان‌طور که در جدول شماره (۶) مشخص است، در این گروه به ترتیب سناریوهای اول با میانگین ۲/۱۴ و کسب امتیاز ۳۰، رتبه اول و سناریوی دوم با میانگین ۲/۲۳ و کسب امتیاز ۲۹، رتبه دوم را کسب نمود. در سناریوهای این گروه، وضعیت ۸ عامل «اجرای پدافند غیرعامل»، «تعداد نخبگان سیاسی و نظامی در استان و کشور»، «وجود جرائمی چون آدم‌ربائی و گروگان‌گیری در سطح استان»، «همگنی

پایین جمعیتی از نظر شاخص‌های زبانی، مذهبی و قومی»، «فاصله به نسبت زیاد از مرکز کشور»، «آسیب‌پذیری بالا به دلیل انباشت و تمرکز خدمات و امکانات در شهرهای بزرگ»، «وجود احزاب و گروه‌های جدایی طلب» و «مشارکت سیاسی مردم استان» کاملاً مطلوب می‌باشد و ۶ عامل «وجود نیروی انتظامی توانمند در استان»، «سیاست‌های صلح طلبانه کشور در عرصه‌های جهانی و منطقه‌ای»، «وجود پدیده تروریسم در بعضی کشورهای همسایه استان»، «مجاورت با محور قاجاق کالا و مواد مخدر در مناطق مرزی»، قرارگیری در مسیر اصلی شبکه راه‌های حمل و نقل بین‌المللی» و «مجاورت با برخی کشورهای دارای بی‌ثباتی سیاسی» دارای حالت ایستا می‌باشد.

بنابر نتایج گفته شده، این گروه وضعیت مناسبی برای راهبردهای دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان متصور گردیده است؛ اما با این حال از مطلوبیت صددرصدی برخوردار نبوده و ضرورت برنامه‌ریزی و ارائه راهبردهای مناسب جهت برطرف کردن کاستی‌های آن دیده می‌شود.

بیان این نکته ضروری است که در جدول شماره (۷) به بررسی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای سناریوی اول و دوم پرداخته شده است که تقریباً دارای شباهت یکسانی می‌باشند. برای امتیازدهی در جدول SWOT از الگوی تحلیل شبکه‌ای^۱ استفاده شده است.

۱. امتیازدهی به هریک از عوامل با استفاده از الگوی تحلیل شبکه‌ای (ANP) در داخل نرم‌افزار Super Decision صورت گرفته است.

جدول شماره (۷): نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای سناریوهای اول از گروه اول (گروه سناریوهای مطلوب)

ضعف‌ها		قوت‌ها	
کاهش توجه به نخبگان سیاسی استان (E)	W1	بالابودن مشارکت سیاسی استان (B)	S1
عدم توزیع عادلانه امکانات و خدمات در مناطق مختلف استان (I)	W2	بالابودن ظرفیت توانمندی نیروی انتظامی استان (C)	S2
بالابودن فاصله دسترسی به مرکز استان (I)	W3	برخورد مناسب و سریع با جرائمی چون آدم‌ربایی و گروگان‌گیری در استان (G)	S3
تمرکز کالا و خدمات و امکانات در مرکز استان نسبت به سایر شهرهای استان (J)	W4	بالابودن همگرایی و همزیستی قومیتی در جهت وحدت ملی در استان (H)	S4
افزایش روزافزون گروه‌های جدایی طلب (K)	W5	تأکید و توجه بسیار زیاد بر سرکشی‌های دولتی در جهت مبارزه با ورود قاچاق کالا و مواد مخدر (L)	S5
افزایش روزافزون شبکه‌های مجازی به‌ویژه در بین اقشار جوان جامعه (C)	W6	افزایش روند جمعیتی استان (M)	S6
افزایش بیکاری در بین اقشار جوان استان (L)	W7	تأکید برافزایش و بهبود روند اجرای پدافند غیرعامل در استان (O)	S7
		مناسب بودن خطوط ارتباط جاده‌ای (P)	S8
تهدیدها		فرصت‌ها	
وجود پدیده تروریسم در اکثر کشورهای همسایه استان (F)	T1	پل ارتباط میان کشور با منطقه قفقاز و اروپا (A)	O1
همسایگی با سه کشور ترکیه، عراق و جمهوری آذربایجان که با مردم استان اشتراکات قومی و فرهنگی دارند (H)	T2	بالا بودن سیاست‌های صلح‌طلبانه کشور در عرصه‌های جهانی و منطقه‌ای (D)	O2
وجود احزاب و گروه‌های جدایی طلب ضدانقلاب در خارج از کشور (K)	T3	قرارگیری استان در مسیر شبکه‌های راه‌های حمل و نقل بین‌المللی (P)	O3
مجاورت با برخی کشورهای دارای بی‌ثباتی سیاسی (N)	T4	بالابودن ظرفیت‌های اقتصادی و تجاری استان (A)	O4
مجاورت با کشورهای جهان‌سومی و توسعه‌نیافته (N)	T5	دارابودن بازارچه‌های مرزی مناسب در استان (A)	O5
تفاوت ایدئولوژی سیاسی برخی کشورهای همسایه با ایدئولوژی سیاسی ج.ا.ایران (D)	T6	دارابودن نیروی نظامی توانمند منحصربه‌فرد در عرصه‌های بین‌المللی در استان (سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) (C)	O6

Name	Graphic	Normals	Name	Graphic	Normals
تاکید بر افزایش و بهبود روند اجرای پدافند غیر عا		0.118392	دارا بودن نیروی نظامی، ~ توانمند منحصر به فرد در		0.198254
تاکید و توجه بسیار زیاد، ~ بر سرکشی های دولتی در چه		0.150301	بالا بودن سیاست های سازش ~ طلبانه کشور در عرصه های		0.071423
افزایش روند جمعیتی استان		0.027591	بالا بودن ظرفیت های اقتصادی و تجاری در استان		0.011185
افزایش بیکاری در بین اقشار جوان استان		0.124605	تفاوت ایندولوزی سیاسی ~ برخی کشورهای همسایه با ا		0.140530
افزایش روز افزون شبکه های ~ مجاری به ویژه در بین اقش		0.024755	دارا بودن بازارچه های مرزی مناسب در استان		0.108074
افزایش روز افزون گروه های گروه های جدایی طلب		0.194135	فراگیری استان در مسیر ~ شبکه های راه های ترانزیت		0.057347
بالا بودن ظرفیت توانمندی نیروی انتظامی استان		0.042609	مجاورت با برخی کشورهای بی ثبات سیاسی		0.082646
بالا بودن فاصله دسترسی به مرکز استان		0.008066	مجاورت با کشورهای جهان سومی و توسعه نیافته		0.084379
بالا بودن مشارکت سیاسی استان		0.028865	همسایگی با سه کشور ترکیه ~ عراق و جمهوری آذربایجان		0.049984
بالا بودن همگرایی و ~ همزیستی قومیتی در جهت و ج		0.159323	وجود احزاب و گروه های ~ جدایی طلب ضد انقلاب در خ		0.078662
برخورد مناسب و سریع با ~ جرائمی چون آدم ربایی و گ		0.015257	وجود پدیده تروریسم در اکثر کشورهای همسایه استان		0.076223
تمرکز کالا و خدمات و ~ امکانات در مرکز استان نس		0.040750	پل ارتباط میان کشور با منطقه قفقاز و اروپا		0.041293
عدم توزیع عادلانه ~ امکانات و خدمات در مناطق		0.017318			
کاهش توجه به نخبگان سیاسی استان		0.048033			

شکل شماره (۷): میزان امتیاز هریک از عوامل داخلی و خارجی در گروه سناریوهای مطلوب

ب. گروه دوم: سناریوهای بحران شامل سناریوهای ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹ (بدترین حالت‌های محتمل): این گروه شامل سناریوهای ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹ قوی می‌باشد که عامل متمایزکننده آن‌ها، تفاوت در میزان حالت‌های ایستا و بحرانی است. این گروه به لحاظ فراوانی، تمامی وضعیت‌های بحرانی در بین سناریوها را به خود اختصاص داده است؛ به طوری که بیشترین تعداد فرض بحران (۱۰ حالت) را به خود گرفته است. در نتیجه، این گروه نشان‌دهنده وضعیت بحرانی پیش روی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی است که در صورت وقوع، استان را با چالش‌های عدیده‌ای در مسیر دستیابی به راهبردهای دفاعی و امنیتی مواجه می‌سازد. در مجموع، به لحاظ تحلیل فضایی، این گروه از سناریوها باعث تحقق افزایش ناامنی در مناطق مرزی خواهد بود. همان‌طور که در جدول شماره (۸) مشخص است، در این گروه، سناریوی پنجم با میانگین ۲/۶۶ و امتیاز

۳۰- بیشترین میزان و سناریوی سوم با میانگین ۲/۱۱ و امتیاز ۱۵- کمترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره (۸): ویژگی‌های سناریوهای گروه دوم

گروه	سناریوها	میانگین	امتیاز	کُد سناریوها
گروه دوم (بحرانی)	سناریوی سوم	۲/۱۱	-۱۵	A1 C1 D2 F2 I1 L1 M1 N2 P2
	سناریوی چهارم	۲/۲۷	-۲۱	B1 A1 C1 D2 E1 F2 I1 L1 M1 N2 P2
	سناریوی پنجم	۲/۶۶	-۳۰	A1 B1 C1 D2 E1 F1 H1 I1 J1 L1 M1 N2
	سناریوی ششم	۲/۶۳	-۲۷	A1 B1 C1 D2 E1 F1 H1 I1 L1 M1 N2
	سناریوی هفتم	۲/۳۳	-۱۸	A1 B1 C1 D2 F2 I1 L1 M1 N2
	سناریوی هشتم	۲/۲۷	-۲۱	F2 A1 B1 C1 D2 E1 I1 L1 M1 N2
	سناریوی نهم	۲/۲۷	-۲۱	A1 B1 C1 D2 E1 I1 L1 M1 N2

از آنجایی که ماهیت فرض‌های تشکیل دهنده آن‌ها به صورت بدبینانه می‌باشد، نقطه قوت و فرصتی برای آن‌ها ارائه نمی‌شود. نقاط ضعف و تهدیدهای این دو سناریو در جدول شماره (۹) ارائه شده‌اند.

جدول شماره (۹): نقاط ضعف و تهدیدهای سناریوهای بحرانی گروه دوم

تهدیدها	نقاط ضعف
آسیب‌پذیری بالا به خاطر موقعیت مرزی استان (N)	T1 عدم جذب نیروهای تازه تحرک‌یافته اجتماعی به حوزه مشارکت سیاسی و پایین بودن اعتبارات تخصیص‌یافته به مناطق مرزی استان (E)
شکل کالبدی نامناسب استان (O)	T2 کم‌توجهی به شاخص‌های فرهنگی استان (H)
تبلیغات کشورهای استعمارگر بر ایجاد و افزایش تفرقه میان اقوام مختلف استان (K)	T3 ناآشنایی برخی از مدیران و مسئولین به مسائل سیاسی (E)
افزایش میل و رغبت جوانان استان به مهاجرت به کشورهای همسایه (M)	T4 وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی کشاورزی (A)
	فرآیند پاسخگویی ضعیف اداری به مردم (E)
	بی‌سوادی بالای مردم استان (M)
	وجود شبکه ریلی نامناسب در استان (P)
	رشد اقتصادی پایین استان (A)

Name	Graphic	Normals
نا آشنایی برخی از مدیران، و مسئولین به مسائل سیاسی		0.177585
آسیب پذیری بالا به خاطره موقعیت مرزی استان		0.158183
افزایش میل و رغبت مهاجرت ~ در جوانان استان به خارج		0.044591
بی سواد ی بالای مردم استان		0.040749
تبلیغات کشورهای استعمارگر ~ بر ایجاد و افزایش تفرقه		0.098933
رشد پایین اقتصادی در استان		0.099865
شکل و فرم کالبدی نامناسب استان		0.017590
عدم جذب نیروهای تازه تحرک ~ یافته اجتماعی به حوزه مش		0.183753
فرآیند پاسخگویی ضعیف اداری به مردم		0.091489
وابستگی به اقتصاد تک محصولی کشاورزی		0.052909
وجود شبکه ریلی نامناسب در استان		0.020569
کم توجهی به شاخص های فرهنگی استان		0.013785

شکل شماره (۸): میزان امتیاز هریک از نقاط ضعف و تهدید در گروه سناریوهای بحران

۴. نتیجه گیری

۴-۱. جمع بندی

مناطق مرزی به دلیل مجاورت با کشورهای خارجی و شرایط جغرافیایی و سیاسی حاکم بر آن‌ها، ویژگی‌های خاصی داشته که این ویژگی‌ها جزو جدانشدنی آن‌ها به‌شمار رفته و اثرگذاری‌های مستقیمی بر روند توسعه این مناطق دارد. چنانچه این ویژگی‌ها مورد توجه قرار نگیرد، اثرهای منفی بر روند توسعه و امنیت مناطق می‌گذارد و به‌عنوان تهدیدی در برابر توسعه عمل خواهد کرد.

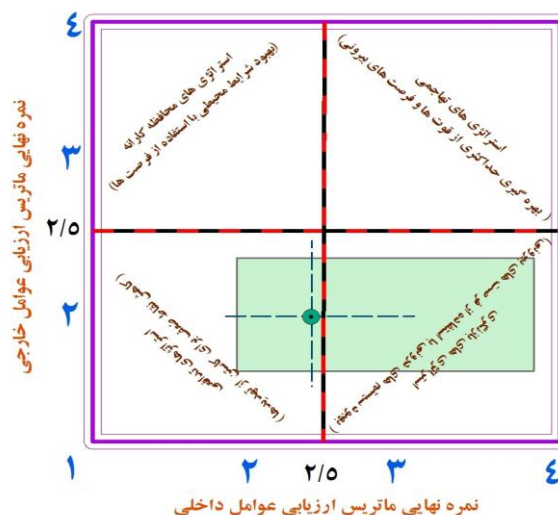
نتایج این تحقیق حاکی از آن است که ۹ سناریو با ترکیب‌های متفاوت از سه وضعیت مطلوب، ایستا و بحرانی، احتمال رخداد در راهبردهای دفاعی و امنیتی مناطق مرزی در استان را دارند که متأسفانه، احتمال رخداد هم رویدادهای مثبت (مطلوب) و هم منفی (بحرانی) بیشتر از وضعیت ایستا (ادامه وضعیت فعلی) می‌باشد. با اینکه، ۳۹/۵۸ درصد از این سناریوها مطلوب هستند، اما ۳۸/۸۸ درصد از سناریوهای ۹ گانه، حالت‌های بحرانی را نشان می‌دهند. همچنین احتمال تحقق شرایط ایستا هم حدود ۲۱/۵۲ درصد می‌باشد که این امر نشان می‌دهد که در راهبردهای دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی، احتمال رخداد شرایط ایستا کم ولی احتمال وقوع دو حالت مطلوب و بحرانی با اختلاف درصد ناچیز بیشتر می‌باشد. نکته بسیار مهم در نتایج، فاصله نسبی میزان مطلوبیت در بهترین سناریو با هدف‌های نهایی راهبردهای دفاعی و امنیتی مناطق مرزی استان است. با این فرض که، در صورتی که از میان سناریوهای ۹ گانه، بهترین سناریو که سناریوی شماره‌های (۱) و (۲) است، روی دهد، هنوز هم راهبردهای دفاعی و امنیتی موفق به پوشش کامل مناطق مرزی در استان آذربایجان غربی نیست. در خوش‌بینانه‌ترین حالت، ۲ سناریوی اول از ۹ سناریوی مؤثر بر روند راهبردهای دفاعی و امنیتی، از وضعیت آرمانی برخوردار خواهند بود که هرکدام دارای ۸ وضعیت مطلوب می‌باشند؛ ۷ سناریوی دیگر، نسبت به ۲ سناریوی مطرح شده دارای مطلوبیت کمتری هستند. از طرف دیگر، با این فرض که بدترین حالت ممکن، یعنی سناریوی (۵) و (۶) در مناطق مرزی استان اتفاق بیفتد، به ترتیب شاهد (۹) و (۱۰) وضعیت بحرانی خواهیم بود که این موضوع نشان می‌دهد در مناطق مرزی وضعیت مطلوبی نخواهیم داشت.

۲-۴. ارائه راهبردها

در ادامه روند تحقیق با بهره‌گیری از نتایج الگوی تحلیلی SWOT، اقدام به تبیین راهبردها و جهت‌گیری‌های امنیتی - دفاعی استان آذربایجان غربی گردید. با توجه به نتایج راهبردهای تدافعی (WT) در اولویت اول و راهبرد جایگزین آن راهبردهای بازنگری (ST) می‌باشد:

جدول شماره (۱۰): ترکیب عوامل داخلی و خارجی

عوامل خارجی			عوامل داخلی		
تهدیدها (سناریوی گروه دوم)	تهدیدها (سناریوی گروه اول)	فرصت‌ها (سناریوی گروه اول)	ضعف‌ها (سناریوی گروه دوم)	ضعف‌ها (سناریوی گروه اول)	قوت‌ها (سناریوی گروه اول)
۱/۰۸	۲/۹۱		۱/۶۹	۳/۱۹	
امتیازهای نهایی (عوامل خارجی)			امتیازهای نهایی (عوامل داخلی)		
۱/۹۹			۲/۴۴		

شکل شماره (۹): ماتریس عوامل داخلی و خارجی ملاحظه‌های دفاعی - امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی و اولویت‌های اجرایی

۱-۲-۴. راهبردهای تدافعی WT

- (۱) افزایش اتحاد بین مردم استان در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی؛
- (۲) مبارزه با تروریسم در ورای مرزها و جلوگیری از نفوذ آن از خارج به داخل کشور و استان به ویژه در ارتباط با مرزهای غربی (عراق و ترکیه)؛
- (۳) واگذاری اختیار در تصویب و اجرای برنامه‌ها و طرح‌های کوتاه‌مدت به انجمن‌ها و احزاب و سازمان‌های مردم‌نهاد در جهت تمرکززدایی مدیریتی و اجرای مؤثر و کارآمد برنامه‌ها و طرح‌های کوتاه‌مدت؛
- (۴) توسعه و گسترش منابع و امکانات به‌طور متعادل در همه شهرستان‌های استان؛
- (۵) تقویت همکاری‌های بین‌مرزی با کشورهای همسایه جهت سرعت یافتن آهنگ توسعه و ایجاد اشتغال؛
- (۶) توسعه و تقویت شبکه‌های مجازی داخلی برای جلوگیری از سوءاستفاده کشورهای استعمارگر برای بی‌ثباتی کشور و استان.

۲-۲-۴. راهبردهای بازنگری ST

- (۱) تقویت تأسیسات و نیروهای نظامی و استفاده از نخبگان نظامی در جهت کاهش آسیب‌پذیری در مقابل گروه‌های جدایی‌طلب و ضدانقلاب؛
- (۲) تثبیت و افزایش جمعیت استان با افزایش کیفیت زندگی و ایجاد اشتغال در بین نیروی جوان؛
- (۳) استفاده از تنوع قومی، فرهنگی و سرمایه‌های اجتماعی استان جهت تحکیم پیوندهای ملی و منطقه‌ای و توسعه‌یافته سرزمینی؛
- (۴) بهره‌مندی از روحیه مهین‌پرستی مردم جهت افزایش مشارکت سیاسی، فرهنگی، امنیتی و دفاعی برای جلوگیری از بی‌ثباتی در استان و بین اقوام؛
- (۵) افزایش روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با کشورهای مجاور برای مقابله با قاچاق و تروریسم و ...

(۶) تقویت جایگاه استان در مسائل دفاعی، سیاسی و امنیتی به دلیل موقعیت مرزی حساس آن و سابقه درگیری‌های مختلف در استان.

۳-۴. پیشنهادها

- (۱) تدوین طرح‌های آمایش دفاعی-امنیتی استان با در نظر گرفتن بستر جغرافیایی تهدیدزا و تحریک‌های قومیتی ناشی از کشورهای همسایه؛
- (۲) افزایش همکاری‌های فرامنطقه‌ای با کشورهای همسایه از طریق توسعه زیرساخت‌های ارتباطی از قبیل تعداد گمرک‌ها، توسعه حمل و نقل زمینی، ریلی و هوایی؛
- (۳) بهره‌گیری از موقعیت منحصربه‌فرد استان با ایجاد مناطق آزاد تجاری و بازارچه‌های مرزی جهت توسعه تجارت و صادرات محصولات داخلی.

منابع و یادداشت‌ها

الف. منابع فارسی

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی، میرنجف موسوی و علی باقری کشکولی، (۱۳۹۵)، آمایش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی مناطق مرزی جنوب شرق کشور و راهبردهای توسعه آن؛ مطالعه‌ی موردی: استان سیستان و بلوچستان، *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، ۱۴ (۴۲).
۲. آفتاب، احمد، حسین نظم‌فر، میرنجف موسوی و علی عشقی، (۱۳۹۵)، تأثیر عوامل جغرافیایی بر پدافند غیرعامل در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی (با تأکید بر مکان‌یابی مراکز نظامی)، *پژوهشنامه مطالعات مرزی*، ۴ (۲).
۳. آفتاب، احمد، اردوان قربانی، اکبر تقیلو و واله سلطان‌زاده، (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر عوامل طبیعی در توزیع فضایی مراکز باستانی آذربایجان غربی با استفاده از GIS، *برنامه‌ریزی فضایی*، سال ۱۴، شماره ۳.
۴. بهشتی، محمدباقر و نادر زالی، (۱۳۹۰)، شناسایی عوامل کلیدی توسعه منطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی بر پایه سناریو (مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی)، *مجله برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۱ (۱۵).
۵. پرنیان، حاتم، کرامت‌الله زیاری، محمد میره‌ای و مهدی مدیری، (۱۳۹۵)، استراتژی‌های توسعه مناطق مرزی با رویکرد آمایش سرزمین (ناحیه مطالعاتی: ارومیه - سلماس)، *فصلنامه سپهر*، ۲۶ (۱۰۴).
۶. تقیلو، علی‌اکبر، ناصر سلطانی و احمد آفتاب، (۱۳۹۵)، پیشران‌های توسعه روستاهای ایران، *مجله برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۲۰ (۲).
۷. زرقانی، سیدهادی و هادی اعظمی، (۱۳۸۹)، تحلیل ملاحظات دفاعی امنیتی در آمایش کلان‌شهر مشهد (با تأکید بر تهدیدات تروریستی)، *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۸ (۱۴).
۸. کالینگورس، بری (۱۳۸۷)، *برنامه‌ریزی بریتانیایی: پنجاه سال سیاست‌گذاری شهری و منطقه‌ای*، ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران، انتشارات آذرخش.
۹. عندلیب، علیرضا و شریف معطوف، (۱۳۷۹)، تجربه‌های آمایش مناطق مرزی دوپاره آلمان و درس‌هایی برای ایران، *صفه*، شماره ۲۹.

۱۰. عنادلیب، علیرضا و شریف معطوف، (۱۳۸۸)، توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، *مجله باغ نظر*، شماره ۱۲.
۱۱. رفیعیان، مجتبی، جمشید مولودی، ابوالفضل مشکینی، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و کیومرث ایران‌دوست، (۱۳۹۲)، رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهرهای مرزی بانه و سقز)، *فصلنامه مطالعات شهری*، شماره ۹.
۱۲. زالی، نادر و سارا منصور بی‌رجندی، (۱۳۹۴)، تحلیل عوامل کلیدی موثر بر توسعه حمل‌ونقل پایدار در افق ۱۴۰۴ کلان‌شهر تهران (روش تحلیل ساختاری)، *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۱۹ (۲).
۱۳. عزتی، نصرالله، اسفندیار حیدری‌پور و ناصر اقبالی، (۱۳۹۰)، نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران)، *فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۳ (۴).
۱۴. موسوی، میرنجف، محمد ویسیان و حکیمه خلیفی‌پور، (۱۳۹۴)، اولویت‌بندی راهبردهای امنیت پایدار در آمایش مناطق مرزی (مطالعه موردی: استان کردستان)، *مجله جغرافیای سیاسی*، شماره ۲.
۱۵. مختاری‌هشی، حسین، مهدی مؤمنی و مهرداد باقری، (۱۳۹۳)، تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۱۱۴.
۱۶. میرزایی، رحمت، (۱۳۹۱)، *رابطه امنیت و توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی منطقه مرزی اورامانات استان کرمانشاه)*، دانشگاه سیستان و بلوچستان، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها.
۱۷. نامی، محمدحسن و علی محمدپور، (۱۳۹۰)، آمایش مناطق مرزی با تأکید بر ج.ا.ایران، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، ۹ (۳۵).

الف. منابع لاتین

1. Boudeville, J.R, (2000), *Problem of Regional Economic planning*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
2. Buchanan, Ruth, (1998), Border Regions: NAFTA, Regulatory Restructuring, and the Politics of Place; in *Global Legal Studies Journal*; II, 2, Buchanan.

3. Erkut، Gülden&Özgen، Ceren، (2003)، *The Economic and Spatial Peripherality of Border Regions in Southeastern Europe*، The 43rd European Congress of the Regional Science Association Jyväskylä، Finland 27th-30th.
4. Godet، M، (2006)، *creating futures: Scenario planning as a strategic management tool*، Washington، DC: Economica.
5. Gordon، T. J.، (1994)، Cross-impact method، AC/UNU Millennium Project. Futures Research Methodology. Greenwood Press.
6. Girardet، T. D، (2008)، *Efficacy and Safety of a Paired Sedation and Ventilator Weaning Protocol for Mechanically Ventilated*، Lancet، England.
7. Hansen، Niles H، (ed.)، (1978)، *Border Regions: A Critique of Spatial Theory and an European Case Study; Human Settlement Systems: International Perspectives on Structure Change and public Policy*، Ballinger Publication Co.، Cambridge، UK.
8. Johnston، R، (2004)، *Dictionary of Human Geography*، Oxford
9. Jones، Phillip، n، & Wild، Trevor، (1994)، Opening the Frontier: Recent Spatial Impacts in the Former Inner-German Border Zone، *Regional Studies*، Vol. 28(3).
10. Moraczewska، Anna، (2010)، The changing interpretation of border functions in international relations، *Revista Română de Geografie Politică*، Year XII، no. 2.
11. Newman، David، (2003)، *A companion to political geography*، Edited by John Agnew، Katharyne Mitchell، and Gerard Toal، Malden، MA: Blackwell.
12. Niebuhr، Annekatrin & Stiller، Silvia، (2005)، *Integration Effects in Border Regions- A survey of Economic theory and Empirical Studies*، Hamburgisches welt – wirtschafts - Archive (HwwA) Hamburg Institute of international Economics، ISSN، 1608 – 1616.
13. Martin، Elizabeth A. (2003). *A Dictionary of Law*، Oxford University Press، 5th ed. www.daneshnameh.roshd.ir

*****